

jadt ki. Hasonlóan eltűzöttnek érzi a nyugati államnak modellként való beállítását, mintha az a nyugati expanzió eredménye, s részben fő okaként lenne megjelölhető.

Meggyőződése, hogy a nyugati hadtörténetírás alapvetően nem vesz tudomást a fejlődési modellek sokféleségéről, részben tudatlanságból, részben az antik görögök óta hatékony felsőbbrendűségi propaganda hatására. Erre egyébként korábban már a „nyugati hadviselési forradalmak” elméletéről szóló kritikájában is értekezett, amennyiben azok egyoldalúan és kritikátlanul a nyugati fejlemények érvényességét vetítik ki az egész világra. Még ha a hadtörténetírásunk tudomást is vett az iszlámról, s erre az Oszmán hódítás esetében erre kénytelen volt, érdeklődése akkor is a Balkánra és a nyugati Mediterráneumra korlátozódott, s kevésbé az iszlámnak Irántól Indonéziáig terjedő hatására, nem is beszélve az iszlám és hinduizmus konfliktusáról. Az eltérő megközelítésekre frappáns példaként idézte Szaddam Husszein 2003-ban említett hasonlatát, amikor a nyugati fenyegetést – számunkra váratlan módon – a mongolok 1258-as bagdadi ostromához hasonlította.

Világtörténeti perspektívában a nyugati hatalmak sikerei marginálisnak tekinthetők, pl. Ádent az angolok csak 1839-ben foglalták el, s feladták 1967-ben, Egyiptomot csak 1882-ben, s utolsó katonai bázisukról 1954-ben távoztak. Szudánra végső katonai csapást

1898-ban mértek, de katonai jelenlétük csak 1956-ig tartott. Az európai katonai fölény sem tűnik bizonyíthatónak Indiában az 1750-es évek, vagy Kínában XIX. század közepe előtt. Megkérdőjelezi azt az elterjedt felfogást is, hogy csak a nyugatiaknál követte a tűzfegyverek bevezetését egy hadikultúrában, hadviselésben végbemenő fordulat, ami a siker fő zálogának tekinthető. Amellett, hogy magát a sikert is megkérdőjelezi, utal arra, hogy a hagyományos, nem európai hadviselés számos, tartós eredményt ért le. Csak melleleg jegyzi meg, hogy az angol nyelvű népszerűsítő könyvekben, piaci megfontolások miatt, csak az angol győzelmekről lehetett térképet elhelyezni, a vereségekről már annál kevésbé.

Végeredményében J. Black könyvében a nyugati olvasót annak felismeréséhez szeretné elvezetni, hogy a nyugati történészek és hadtörténészek írásaikban sajátos elefántcsonttoronyt építettek fel, ami látványos módon omlott össze az a 2000-es évek elején, az iraki invázió során. Alapvető kérdéseket kell újraértékelni és újrafogalmazni: Európa és a világ viszonyában, a európaiak különböző és eltérő fejlődések, fegyvereztek, „hadikultúra” megértésében. A felelősség is, de az elvégzendő munka is jórészt a hadtörténészekre vár, s mivel hagyományosan a magyar hadtörténetírás is a nyugati modelleket követte, mindez vonatkozik ránk is.

Veszprémy László

ELEK GYÖRGY

„... TSAK BUJDOSÁS VOLT ÉLETÜNK...”

Karcag város és a Nagykunság a 17. században és a Rákóczi-szabadságharcban

Alföldi könyvek 4.

A Beklen Alapítvány, a Nagykunsági Civil Társadalomért Alapítvány és a Nimfea Természetvédelmi Egyesület ismeretterjesztő néprajzi sorozata
Sorozatszerkesztő Örsi Zsolt

(Beklen Alapítvány, Karcag, 2004. 232 o., négy táblázattal)

Immáron három éve, hogy a Rákóczi-szabadságharc háromszázadik évfordulójának apropóján mind idehaza, mind pedig a határainkon túl megemlékezésekre kerül sor. A tricentenárius hatása az elmúlt évek könyvtér-mésében is megmutatkozik, számos kitűnő

kiadvány – korábbi nagyszerű művek új kiadása (és átdolgozása) mellett különféle konferencia-kiadványok, tanulmánykötetek – színesítik a függetlenségi háborúról alkotott képünket. Ugyanakkor nem csak az országos szinten megrendezett tudományos tanácsko-

zások egyberendezett anyagai, illetve a kor-
szak kutatói által írt összefoglalások hoztak
újat a történettudomány és a szélesebb olva-
sóközönség számára.

Időnként hajlamosak vagyunk eltekinteni
a vidéken megjelent, zömmel helytörténeti jel-
legű munkák felett, ami gyakran a terjesztési
nehézségeknek tudható be. Éppen ezért külön
öröm a számomra, hogy némileg megkésve
ugyan, de egy ilyen kiadványt mutathatok be
az érdeklődőknek. Elek György munkája –
amint a cím is jelzi – nem csupán a Nagykun-
ság Rákóczi-kori történetét hivatott elénk tár-
ni, de a nevezett időszakról frott fejezet alkot-
ja a kötet leghosszabb, és talán legjobban
kidolgozott részét.

A Beklen Alapítvány kiadásában napvilá-
got látott, és többek között a Kunszövetség
valamint a Kazak–Magyar Baráti Társaság ál-
tal támogatott színvonalas kötet négy fejezetre
tagolódik. Az egyes fejezetek ugyan sajátos
formában, más-más módszereket követve
épülnek fel, ennek ellenére a szerzőnek sike-
rült elérnie, hogy az olvasó teljes képet kap-
hasson a Nagykunság történetének talán leg-
viszontagságosabb 100–120 esztendejéről.

Az első fejezet („... tsak bujdosás volt éle-
tünk...”) elsősorban az egész Nagykunság
gazdaságtörténeti összefoglalásának tekinthe-
tő, melyben a szerző jó érzékkel használta fel
a későbbi, XVIII. századi határjárások, kü-
lönböző tanúvallatások során megkérdezett
idős emberek visszaemlékezéseit. A követke-
ző rész („Karcag város és a Nagykunság tör-
ténete 1600–1699-ig”) elsősorban Karcag vá-
rosán keresztül vizsgálja a térség történetét, s
leginkább az illetékes regionális levéltárak
(Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Haj-
dú-Bihar Megyei Levéltár) felhasznált forrá-
sai képezik a fejezet erősségét, amely Karcag
1697. szeptember 12-i pusztulásával zárul.

Mindezek egyenes folytatásának tekinthe-
tő a harmadik fejezet („A Pentz-féle össze-
írás”) az 1699. évi kamarai összeírásról, mel-
lyet ugyan korábban már többen idéztek, ill.
részleteiben közölték is, az egyetlen lakott
nagykunsági település (Karcagújszállás) gaz-
dáinak a névsorát, valamint a tulajdonukban
levő gazdaságok tételes bemutatását Elek
György végezte el először.

Végezetül a negyedik, és egyben az utolsó
fejezetet („Karcag a Rákóczi-szabadságharc-
ban”) szeretnénk az előzőeknél kissé részlete-
sebben ismertetni, annál is inkább, mivel terje-

delménél és tartalmánál fogva ez a száz oldalas
rész képezi a kötet gerincét.

A tanulmány nem sokkal korábban már
napvilágot látott a Karcagi Kalendárium ha-
sábjaiban, a kötetbe került szöveg viszont az
újabb források felhasználásával kibővítve és
jegyzetekkel ellátva jelent meg. Már a címből,
és az első kiadásnak helyet adó kiadvány ne-
véből is kiderül, hogy a szerző elsősorban
Karcag korabeli történetének bemutatására tö-
rekedett, de a tájegység általános történetének
a leírásában további települések – Kunhegyes,
Madaras, Túrkeve – történetéről is részletesen
olvashatunk. Munkájának azért is örülnünk
kell, mivel a Rákóczi-szabadságharc kutatói-
ban egy elpusztult, kietlen térség képe él, s
feltehetően ez okozta, hogy a helytörténeti
munkákon kívül mindeddig nem történt kísér-
let a térség Rákóczi-kori történetének össze-
foglalására.

Elek György helyesen ismeri fel a nagy-
kunsági szegénylegény-mozgalomnak a sza-
badságharc kitörésében játszott szerepét. A té-
máról Esze Tamás történész írt több mun-
kájában, ennek ellenére a nagykunsági ese-
mények mai ismerete lényegesen alulmúlja a
tiszaháti és a diószegi felkelés történetéről szü-
letett összefoglalásokat. Mindenféléképpen
a kötet érdemei között kell tehát megemlíte-
nünk a vonatkozó fejezetet is. Karcagújszállás
városa már a függetlenségi harc kitörését
megelőző években az alföldi szegénylegények
egyik fészke volt, ezért nem is lehetett vélet-
len, hogy a Rákóczi elé vonuló szegénylegény
kurucokból és szökött katonákból álló lovas-
csapat két prominens vezetője, a nagykőrösi
származási Pap Istók és a békési születésű Pi-
kó Demeter is karcagi lakos volt az 1703-as
események kezdetekor. A szerző külön érde-
me, hogy sikerült elkülöníteni egymástól a
Bakó István, majd Mónay Pál parancsnoksága
alatt tevékenykedő „nagykun” lovas sereget a
„Kunság”-i katonaságtól, mely utóbbi a Nagy-
kunság által Rákóczi parancsára fegyverbe ál-
lított lakosokból állt. Elek György ez utóbbit
korábban jelentős szerepet játszott „parasz-
vármegyével” azonosítja, mely a XVIII. szá-
zad első negyedéig állt fenn a térségben.

II. Rákóczi Ferenc tudatosan törekedett ar-
ra, hogy a jászokhoz és a kiskunokhoz hason-
lóan a Nagykunság lakosaiból is önálló kato-
nai egységet állítson fel. Erre 1704-ben sor is
került, amikor Bakó István személyében nagy-
kunsági vicekapitányt nevezett ki (a főpa-

rancsnok Vay Ádám jászkun főkapitány volt), akit később egy régi Thököly-korabeli kuruc, a debreceni Mónay Pál követett. A nagykun katonák pontos számának helyes megállapítását azonban nehezíti, hogy önálló nagykun katonai egység felállítására csak Bakó István megjelenése után került sor. Korábban a recenzens is többször utalt rá, hogy Bakó serege csak elenyésző részben állt valódi nagykunokból.

A csapat zömét a környező vármegyék lakossága tette ki, és sokan közülük már korábban is kapcsolatban állhattak az alföldi szegénylegény-mozgalommal. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a feltehetően ónodi származású, és egykori végvári vitézből lett nagykun vicekapitány is tagja volt annak a lovascsapatnak, amely Rákóczi elé ment a zavadkai táborba. Kőrösi Pap István korai halálát követően annak több embere Bakó mellett maradt, ami ugyancsak a szegénylegény-katonaelemek viszonylag nagy számára utal.

Itt említenék meg, hogy Bakó, majd Mónay katonáira 1705–1708 között több panasz is volt különböző erőszakos cselekmények, elsősorban lólopások miatt. Erre a szerző is hoz egy példát a debreceni levéltár eddig ismeretlen forrásaiból. A fegyvert fogott nagykunok jelentős része ugyanakkor már közvetlenül a függetlenségi harc kitörését követően beállhatott a térségben operáló mezei ezredékbe, itt elsősorban Károlyi Sándor lovasezredére gondolunk, és a Karcagon élő Pikó Demeter is Károlyi ezredén belül szervezte meg saját századát, amely – Bakó lovassága mellett – a legtöbb nagykunági katonát tömörítette.

A mustrakönyvek adataiból Elek György összesen 64 nagykunági – Karcagra, Kunhegyesre és Madarasra való – katonát sorol fel, gyakran hozva az illetők, esetleg közeli rokonaik korábbi és későbbi előfordulásáról fennmaradt adatokat is.

Itt szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy 1706-ban Károlyi ezredének 12. seregét alkotó katonaság valójában az akkor éppen letartóztatásban levő Bakó István századával azonos, ami Rábéi Pap Istók főhadnagy parancsnoksága alá került. A szerző minden bizonynyal a mustrakönyvek régi, és meglehetősen csapnivaló mikrofilmmásolatait használta, ezért kerülte el a figyelmét az a nehezen olvasható későbbi – feltehetően 1707 második felében kelt – bejegyzés, amely szerint „Ez az egész

sereg Mónai Uram ezerében ment”. Mónay Pál ugyanis éppen ekkor vette át a rációk elleni csatározásokban elesett Bakó helyét a nagykun lovasság élén.

A mustrakönyvekben említett nagykunági katonák után következik még egy 178 nevet tartalmazó lista, amely az egyéb forrásokban említett karcagi lakosokat veszi számba. Meg kell jegyeznünk, hogy a korabeli császári rablisták adatai gyakran nem felelnek meg a valóságnak. A 186. oldalon említett Csete Mihályt egy datálatlan, de minden bizonnyal 1704 őszén készült aradi rabjegyzék valóban az elhurcolt kunhegyesi lakosok között sorolja fel, egy 1705. évi rövidebb, de sokkal megbízhatóbb felsorolás szerint viszont sarkadi volt. Neve egyébként a sarkadi helyőrség 1706. január 4-i kimutatásában is megtalálható, és 1735-ig – nemesemberként – az országos és vármegyei összeírásokban is sűrűn említik.

Az 1704. évi rablista tartalmazza a karcaginak tartott Pora János kuruc hadnagy nevét is. Elek György elírásnak tartja a kuruc tiszti vezetéknévét, és szerinte egy Pasa János nevű 1713–1739 között említett karcagi lakossal volt azonos (144., 195. o.). Valóban elírásról van szó, az aradi rabokról fennmaradt adatok összevetése alapján azonban egyértelmű, hogy a név Pólya János főhadnagyt takarja, aki a korabeli források – sőt a szerző által is hasznosított mustrakönyvek bejegyzései – alapján a Csongrád megyei Szentesről származott, és Bakó István kompániájában szolgált.

Mindezek persze nem róhatók fel az egyébként gondos szerző hibájául, csupán a rendkívül szórványos és gyakran téves források egybevetésének és alapos forráskritikájának szükségességére hívjuk fel a figyelmet, s arra, hogy az azonos témában kutatók kollegiális együttműködésével még hézagos és bizonytalan adatok is új eredményekre vezethetnek.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a Karcagon alkotó történész elkerülte a vidéki kiadványokra sajnos igen gyakran jellemző csapdát, és a regionális levéltárak anyaga mellett igyekezett a Magyar Országos Levéltár forrásait is beépíteni munkájába. Természetesen nem várhatjuk el, hogy teljes részletességében ismerje az általa kutató korszak, s ezen belül a Rákóczi-szabadságharc óriási terjedelmű, és zömmel máig kiadatlan forráshalmazát, a függetlenségi harc során keletkezett, és nagy szerencsénkre a Károlyi család nemzeti levéltárában mai napig jó állapotban megőrzött

tiszántúli hadimustrák (1706 és 1708) nagykunsági vonatkozásait azonban teljes egészében felhasználta munkája során. Mivel pedig a katonáskodó nagykun kurucokról csak elvétve maradt fenn önálló kimutatás, a meglehetősen terjedelmes összeírások aprólékos áttekintésével, a szerző első alkalommal készített részletes elemzést a tiszántúli ezredek nagykunsági származású katonáiról. A kötet

végén 143 tételből álló bibliográfia áll a téma iránt érdeklődők rendelkezésére.

Végezetül megállapíthatjuk: Elek György kötete a Nagykunság tizenöt éves háborútól a szatmári békekötésig terjedő történetének eddigi legalaposabb összefoglalása, és egy későbbi monográfia ígéretes alapja.

Seres István

SZIRÁCSIK ÉVA

„RÁKÓCZY LEVELEK”

Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból

Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 46.

Sorozatszerkesztő: Tyekvicska Árpád

(*Salgótarján, 2005. 383 o. + 12 o. képmelléklet*)

Már régóta érdeklődő rokonszenvvel figyelem a Nógrád megyei levéltárosok, történészek munkásságát, minthogy tanulmányaikban, könyveikben rendszeresen foglalkoznak a II. Rákóczi Ferenc vezette függetlenségi háború történetével. Szirácsik Éva most megjelent érdekes és figyelemreméltó munkája újabb bizonyítéka ennek. Nógrád megye jelentős szerepet játszott a szabadságharcban, területén két országos vonatkozású és kihatású esemény is lezajlott: a szécsényi országgyűlés 1705-ben, és a romhányi csata 1710 januárjában. A megye nemességéből került ki a konföderáció vezető apparátusának két fontos személye is: Kajali Pál szenátor és főhadbíró, valamint veje, az országos tisztségeket betöltő Ráday Pál. Ez és több más szempont is indokolja, hogy e jelentős könyvet a szakemberek, helytörténészek, hadtörténészek és érdeklődő olvasók figyelmébe ajánljam.

Az első: Nagy Iván személye. Mind R. Várkonyi Ágnes előszava, mind pedig Szirácsik Éva precíz bevezető tanulmánya igyekszik elégtételt szolgáltatni ennek a jelentős, de lényegében alig ismert történésznek, ismertette életútját s feltárva azokat az okokat, amelyek miatt mellőzötté vált a Rákóczi-kutatásban. Személye ma az 1857–1865(–1868)

között megjelent nagy genealógiai munkája (Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi [!] táblákkal, nyolc kötetbe rendezett reprint kiadása: 1988.) révén főként a család-történettel foglalkozó történészek között ismert fogalom. Pedig Nagy Iván adottságai, képzettsége és nézetei alapján méltó pályatársa és munkatársa (riválisa?) lehetett volna Thaly Kálmánnak. Megjelent és kéziratban maradt munkái tanúsítják, hogy ezt a feladatot jól ellátta volna. Éppen ez a regesztakötet bizonyítja, hogy Nagy Iván készült is erre a munkára, gyűjtötte hozzá az anyagot. Szirácsik Éva bevezető tanulmánya csak utal azokra a már megjelent munkákra (ezeket a 36–38. oldalon található bibliográfia tartalmazza), amelyek bemutatják Nagy Iván pályáját, de itt most részletesebben a „Rákóczy Levelek” létrejöttével és azokkal a viszontagságokkal foglalkozik, amelyeken a másolati gyűjtemény – mondhatni az ország sorsát tükröztetve – keresztülment.

Jelentősnek tartom második okból a kötetet nemcsak azért, mert a regeszták mögött álló iratanyag tömörítve, szinte tankönyvszerűen mutatja be Nógrád megye Rákóczi-kori történetének mindennapjait, tevékenységének minden lényeges területét, a parasztság, a ne-